

Zeitschrift: Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum

Herausgeber: Litteris Conradi Orellii et Soc.

Band: - (1750)

Heft: 20

Artikel: De atheismo lordanio Bruno Nolano impacto dissertatio

Autor: Zimmermann, J.

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-394684>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 21.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

De
Atheismo JORDANO BRUNO Nolano
impacto
Dissertatio
Auctore J. ZIMMERMANNO.

Sect. I.

Plures effluxerunt anni, ex quo *Conradus Zieglerus Schafhusanus*, Vir non magis nobilitate generis, quam eruditione & pietate excellens, jam vero Cœlitum choro adscriptus, *Jordani Bruni* opuscula mihi legenda transmisit. Ea non sine attentione perlegi. Animus enim tum temporis mihi erat specimen exhibere Disquisitorium quas meditabar de Viris Eruditis vere vel falso Atheismi suspectis. Nata est ex hac lectione *Bruni* opusculorum Dissertatio satis prolixa, in qua contra Celeberrimum *la Croze* τὸν νῦν ἐν Αγίοις, infelicis illius Itali causam peroravi, eamque Celeb. *Lenfant*, cum quo tum temporis mihi intercessit familiare Litterarum commercium, transmisi Berolinum, eo fine, ut locum aliquem illi concederet in Bibliotheca Germanica Gallice scripta; factum autem est, nescio quo fato, ut qualiscunque labor meus interciderit, neque inter libellos Cl. *Lenfant*, qui interea temporis deceserat, transmissa Dissertatio fuerit reperta. Cumque præter laceras quasdam Schedulas servasse nihil, & post mortem Nobilissimi *Ziegleri*, libelli *Bruni* una cum aliis hastæ publicæ suissent subjecti, spem nullam

nullam habere potui, libellos hos denuo potundi & examinandi. Hoc unum me solabatur, quod ex Actis Philosophicis perspexerim, Celeb. *Heumannum* horum Actorum Auctorem contra iteratam Celeb. Crozii accusationem strenue causam *Bruni* egisse. Cum autem pro Instituto meo in eo essem, ut quo jure quidam litterati Italiae Viri, gravissimi Erroris, Atheismi nempe, postularentur, examinarem; rogavi per litteras amicissimum *Hurterum*, Professorem in Gymnasio Schafhusano *doctissimum* mihique amicissimum, ut mihi significet, quem tandem possessorem nacti sint *J. Bruni libelli*. Ex eo autem non sine gaudio percepi, præcipuos in suas incidisse manus, quos postea denuo legendos mihi communicavit. Quanquam autem Celeb. *Heumannus*, pro ea, qua floret, insigni Eruditionis copia, docte caussam *Bruni* egerit, existimavi tamen, me etiam huic Argumento lucem aliquam accendere posse. Antequam vero ad rem ipsam progrediar duo monenda sunt. *Prius* est: obscurissima esse Scripta hujus Itali, sive ligata, sive prosa Oratione exarata, unde nonnisi conjectando sæpe de verborum sensu judicari potest. Quod ipsum efficere debet, ut ubi dubia est Lux, in meliorem potius, quam pejorem partem ipsius dicta interpretemur; *Posteriorius*: nos in hac Disquisitione minime negare, *Brunum* gravibus Erroribus obnoxium fuisse; sed hoc unum duntaxat disquirere, utrum satis solidis Argumentis *Atheismi*, in specie *Spinozismi* convinci possit. Coeterum, quæ de vita, fatis, scriptis, ingenio & Philosophandi methodo infelicis hujus Itali cognosci possunt, collegit Vir *Celeberrimus*, mihique *Amicissimus* *J. J. Brukerus* Tomo ultimo *Historiæ Criticæ*

Criticæ Philosophiæ, quem consulere debent Lectores.

II.

Servabo autem in hac Dissertatione hunc Ordinem, ut primo singulos libros *Bruni*, qui ad manus fuerant, percurrendo, ea, quæ ad eum defendendum facere possunt, adferam, [2.] objectiones Cl. la Croze tam in singulari libello, quam in Epistola Actis Philosoph. inserta, contentas, proferam [3.] tandem, quid post Cl. Heumannum ad eas responderi possit, ostendam.

III.

Liber primus inter opuscula *Bruni* agit de *Minimi Existentia*. Incipit autem sic *Brunus*.

*Ut mens naturæ subjectis insita rebus
Momentis graduanda suis depromit & aptis
Ordinibus conflans numeris discriminat alte
Sic rationis opus, sic vivida vis aciei
Humani sensus partes, quibus applicant illis
Mensuras quibus expendat præconcipit ipsis
In foribus &c.*

In Commentario soluta oratione conscripto & metro adjecto, explicat quid per Naturam rebus insitam intelligat, quod quia ad quæstionem, utrum Spinozæ Sententiam foverit elucidandam multum confert, Lectori ob oculos ponendum. Sic autem sonat: *Mens super omnia Deus est. Mens insita omnibus Natura. Mens omnia pervadens Ratio. Deus dictat & ordinat: Natura exequitur atque facit. Ratio contemplatur ac discurrit. Deus est Monas omnium numerorum fons, simplicitas omnis magnitudinis & compositionis substantia & excellentia, super omne momentum innumerabile, immensum. Natura est nume-*

rus numerabilis, magnitudo mensurabilis, momentum attingibile; Ratio est numerus numerans, magnitudo mensurans, momentum aestimans. Influit Deus per naturam in rationem. Ratio attollitur per naturam in Deum. Deus est amor, efficiens, claritas, lux. Natura est amabile, objectum, ignis & ardor. Ratio est amans, subjectum quoddam, quod a natura acceditur, & a Deo illustratur.

Attendendum hic sollicite ad Definitiones a Bruno suppeditatas. Spinoza, ut notum est, unicam admisit substantiam, duobus attributis, extensione & cogitatione constantem. Hæc substantia non solum per se, id est, necessitate naturæ existit; sed & comprehendit omne, quicquid existit. Distinguit autem Brunus clarissime Deum a natura, naturam a ratione. Deum more Pythagoræ recepto vocat Monadem, eamque simplicem & omnini compositionis expertem esse, perhibet. Naturæ, mensurabilitatem & magnitudinem tribuit. Influere dicitur Deus per naturam in rationem: naturam ergo distinguit a Deo & a ratione. In eodem *Commentario* pag. 8. [quod in transitu notandum] Sententiam profert, quæ postea a Cartesio arrepta vehementerque fuit exagitata, nimirum de dubitatione Philosopho, in examine omnium rerum, adhibenda. *Qui philosophari concupiscit,* [inquit] Brunus, *de omnibus principio dubitans non prius de altera contradictionis parte definiat quam alterantes audierit & rationibus bene perspectis atque non ex auditu, fama, multitudine, longævitate, collatis titulis & ornatu: Sed de constanti, sibi atque rebus doctrinæ, vigore, sed de rationis lumine veritate inspiciua judicet & definiat.* Contendit Illustris Huëtius

in *Censura Philosophiae Cartesianæ* pag. 256. Edit. Paris. *Cartesium* pleraque sua *Euphysica*, physica præsertim, ex *Jordano B.* petiisse, de quo ego disputare nolo; quamvis si ingenium Cartesii perpendam, vix mihi persuadeam, obscurissima *Brunni* opuscula a *Cartesio* fuisse lecta. Hæc certe, quæ de dubitatione profert *Brunus* ita sunt comparata; ut a quolibet sine magno conatu excogitari possint, certe eodem jure quis contendat, *Cartesium* principium illud dubitationis ex *Paulo* sumisse Apostolo, qui dixit; *omnia probate, quod bonum est retinete;* neque etiam statim, si scriptores cum antiquis convenient concludendum, ea modernos ex illis descripsisse. In his opusculis quædam occurunt v. g. de substantiis ceu monadibus, earum inextinguibilitate, ut ita dicam, de optimo mundo, quæ exesse convenient cum iis, quæ ab Illustrissimo *Leibnizio* sunt prolata, licet autem Illustris Vir multa legerit, non tamen eum sua principia ex *Bruno* haussisse, crediderim. Hæc *iv παρόδω.* pag. 9. ostendere vult *Brunus*, minimum esse substantiam rerum respectu numerorum, & atomorum respectu corporum. Deum esse monada, quia ab una illa substantia **omnia** proveniunt, ita autem loquitur:

*Minimum substantia rerum est,
Atque id idem tandem opperies super omnia magnum.
Hinc Monas, hinc Atomus totusque hinc unidique fusus,
Spiritus, in nulla consistens mole suisque
Omnia constituens signis, essentia tota
Si res inspicias hoc tandem est materiesque,
Quandoquidem minimum sic integrat omnia, ut ipsum
Ni substernatur reliquorum non fiet hilum*

Efto

*Esto nulla Monas numerorum non erit ullus
Namque ex constituit species, statuens genus omne.
Quocirca in cunctis primum est fundamen, ut unde
Et Deus & natura parens arsque explicat alte
Quod super omne genus perstat, quod & in
generi omni est.*

In Commentario ad hæc verba ita se explicat: [si obscure loqui idem est ac explicare] *Minimum est substantia rerum, quatenus videlicet aliud a quantitatis genere significat; corporearum vero magnitudinum, prout est quantitatis principium. Est, inquam, materia, sive Elementum efficiens, finis, & totum, punctum in magnitudine unius & duarum dimensionum. Atomus privative in Corporibus quæ sunt primæ partes. Atomus negative in iisce, quæ sunt tota in toto atque singulis, ut in voce, anima & hujusmodi genus. Monas rationaliter in numeris, essentialiter in omnibus. Inde maximum nihil est aliud, quam minimum. Tolle undique minimum, undique nihil erit. Aufer undique Monadem, nusquam erit numerus, nihil erit numerabile, nullus numerator. Hinc Optimus maximus substantiarum substantia & Entitas, qua Entia sunt Monadis nomine celebratur. Apparet ex hisce Bruni verbis, quod, quemadmodum Monas est Principium numerorum & corporum, diverso licet respectu; ita Deus est Monas, singularissimo sensu; quia sine illo nihil existere potest.*

Argumentum Capitis III tii tale est: *Ex proxime dictis concluditur, mortem ad Corporum Substantiam non pertinere, multoque minus ad animam.*

Incipit autem ita:

*I nunc stulte minas mortis fatumque timeto
 [non audita ferunt Samii Sacra verba Parentis]
 Trepida ad voces stultorum, & somnia vulgi
 Fatalē incutiant terrorem sis quasi vere
 Compactū quiddam consistens partibus hisce.
 An non ipsa fluens vario cum tempore raptim
 Continuo mutata venit de partibus ultro
 Adscitis noviter primis abeuntibus moles?
 Numquid materies eadem tua corporis est nunc
 Partibus ac toto qualis paulo adfuit ante?*

Et paucis interjectis:

- - - Sic ergo videbis

*Corpo te nusquam subiectum deteriorem
 Quod primum in nullum recidit prius atque perenne est
 Nunc ibi, tunc hic integrans ut nunc tua membra
 Quæ moveas serie tibi quæ certas ministrent
 Nā [velut in Physicis ample patefecimus] hinc est
 Ortus vitai, molisque adolescentia nostræ
 Ut centri in magnum exglomerat se expansio gyrū
 Conlectis Atomis circum undique Spiritus Archi-
 tectus se infuso totum moderatur ad usque
 Tempus, quo exactis numeris, vel statim rupto
 Corporis in centrum redimat se & inde per amplū
 Recens se insinuet mundum; & hoc dicere morte
 Suevimus; ignotam in lucem quia pergimus, et si
 Persentire dat paucis quam vivere nostrum hoc
 Sit periisse: mori hoc sit veræ adsurgere vitæ
 Interdum &c.*

*Commentarium Bruni in hæc verba paulo ob-
 scuriora adscribam necesse est. Ita autem sonant
 pag. 3.*

Tom. V.

Oe

Quum

Quum rerum substantia minime sit dissolubilis, morzem non esse timendam, sed transitum expectandum sensit Pythagoras? Ipsa quippe dissolutio quædam est quæ non nisi composite advenit, quod nullum est substantia, sed adventitium: Alioqui substantiam per singula momenta mutaremus, quando effluxus & influxus a nostro corpore & in nostrum corpus est continuo; quare solum per individuam animæ substantiam sumus id quod sumus, quam circum veluti centrum quoddam ubique totum atomorum exglomeratio fit & agglomeratio, unde per nativitatem & adolescentiam Spiritus architector expanditur in hanc, qua consistimus molem & a corde diffunditur: in quod tandem veluti telæ istius stamina complicans sese recipiat, ut ex eadem per quam processerat viam intraveratque portam recedat demum & egrediatur. Nativitas ergo est expansio centri. Vita consistentia Spheræ. Mors contractio in centrum. Post hæc addit:

Est & immortalitatis nostræ validissimum ex eo principio argumentum, quod individua, quæ ædificat, agglomérat exglomeratque ordinat, vivificat, movet, intexit, & ut mirabilis opifex tanto operi est præfecta substantia minime deterioris debet esse conditionis [accidens utpote quoddam Entelechia, Energia, Harmonia & contemperamentum ut omnium stupidissime definierunt Aristoteles & Galenus] quam corpora, quæ agglomerantur, ordinantur, moventur, & in illius usum adsumuntur hæc, quoium substantia est vere æterna. Denique addit:

Pro conditione, qua anima se gessit in uno corpore ad aliud sortiendum disponit, inquit Pythagoras, Saduchimi, Origenes & alii e Platonicis. Itaque non est tanquam

tanquam fortuita illa sedium mutatio, sic ut partium ex quibus corporea moles compaginatur. Quia propter aliæ per corpora humana discurrunt, aliæ in Heroum corpus adsumuntur; aliæ vero in deteriora deturbantur. Hæc illi, qui æterna omnia quadam revolutione exagiata intelligunt præter unum. Hactenus Brunus.

Ex hisce sequentes licet propositiones elicere
 (1.) corpus nostrum, si Brunum audias, constare conglomeratione Atomorum. (2.) quotidie illas fluere, nec tamen id, quod hominem efficit, tollere (3.) illas ipsas partes non interire. (4.) mentem esse substantiam plane a corpore alienam, (5.) cum illa, antequam corpori inseritur, conjunctam esse Atomum quandam, seu tenuissimum corpusculum (6.) per mentem substantiam illam posse extendi & vivere (7.) ubi agglomeratio cessat, mentem denuo cum sua, qua unita erat substantia subtili cedere, & evagari; non autem interire (8.) tandem hanc ipsam mentem, secundum Pythagoram, aliorumque Sententiam, in alia migrare corpora. Hæc certe sententia, quoad summam rei non aliena est ab ea, quam nostro Seculo Illustris Leibnizius deffendit, contendens, substantias oriri saltem posse per creationem & extingui per annihilationem; mentem cum tenui vehiculo esse conjunctam; operationem mentis in corpus effere aliquam dilationem &c.

IV.

De hac ipsa Monade suprema, seu Deo ita sentit, ut ipsa nulli, cetera autem corpora perpetuae mutationi obnoxia sint. Ita pag. 14. hujus libelli loquitur:

*Simpliciter tandem Monadum Monas una reperta est,
 Quæ multum & magnum complectitur omneque in ista
 Integranda means dans Entibus esse Deusque est,
 Extans totum infinitum, verum, omne, Bonum, unum:
 Quæque in composito, discreto, sensibilique
 Consistunt & distractim dimensio conflat
 Sunt aliud atque aliud minimorum corporum adusque
 Quæ nusquam spatio se compatiuntur in uno
 Heic ubi materies expansis fluctuat alis;
 In vero, uno Ente Aviterno simplice eadem
 Non statuunt numerum. Simplex, Ens, unum & idem.*

Commentarius ad hæc verba ita sonat pag.

17.

*Deus est Monadum Monas, nempe Entium Entitas:
 quapropter etiam vulgo philosophantibus Ens & unum
 non differunt: sicut ergo per Monadem omnia sunt
 unum, ita & per Monadem sunt, quando quod unum
 non est, nihil omnino est. In minima simplici Monade
 opposite omnia sunt idem, par & impar, multa &
 pauca, finita & infinita; Ideo quod minimum est,
 idem est maximum, & quicquid inter hæc ostenditur
 hoc primo in Deo qui idem dicitur esse ubique & nus-
 quam, infra omnia fundans; super omnia gubernans,
 intra omnia non inclusus, extra omnia non exclusus; Omnia
 per excellentiam & comprehensionem; nihil per definitionem;
 principium omnia movens, finis omnia terminans. Medium
 necens & discriminans omnia, centrum ubique. Intimum
 internorum. Extremum nusquam, quia metitur &
 concludit omnia, & qui in nullo, in se ipso, quia indi-
 viduus & simplicitas ipsa sed & ipse.*

*Obscuriora hæc esse, quam Philosophiæ Profes-
 forem decet, non nego. Hoc tamen ex versibus
 illis*

illis & Commentario colligi posse indubitate videatur, Deum Monadem primam esse substantiam simplicem mutationi plane nulli obnoxiam. *Eveti*, indivisum quid, ut *Platonici & Pythagorici* loquuntur. Cætera ex Atomis constare perpetuo fluxui mutationique obnoxiis; quæ certe ostendunt, *Brunum existimasse*, Deum prorsus ab omnibus rebus in oculos incurrentibus, esse plane distinctum. Pag. 65. non solum Dei Existentiam admittit, sed ex iis, quæ *Revelatio de novo cœlo* tradit, assensum præbere videtur.

As nos, inquit, [qui non in solo auditu verbo exemplidi animi famem consuevimus pabulare, sed & ultra sensuum meliorum atque firmiorum rationum panem exposcimus] habemus ubi Dei Infinipotentis omnipotentis que naturæ virtutem possibilitatemque proprio actu non expoliatam contemplemur, admiremur & absque levium illorum somniorum suffragiis efferamus; nec non unde juxta sacrorum Vatum præsagia talem solem, lunam, astru, orbes atque motores in suum resoluta evanidimus atque nihilum videamus: & clariore animo sensuque duce cœlum novum [quod & idem ante dictorum cœlorum secula antiquum] unum immensum spatium æthereum aspiciatur, eumque inque illo nova omnia.

Pag. 73. animæ naturam divinam & simplicem esse denuo asserit, dicens :

*Ergo natura est animi divina reperta
Quam non alteritas non passio conficit illa.*

Et mox :

O o 3

Atqui

*Atqui naturam in specie meditando perenni.
Unam cui conformari servareque temet
Consimilem debo confortem te esse Deorum
Comperies vitæ: & dices substantia nostra hæc.*

In Commentario adjecto, gradationem aliquam Substantiarum intelligentium idem admittit, statuendo; præter animam humanam, substantiam intelligentem terræ globo, aliam universo mundo seu Systemati Planetarum concessam; super has tamen superiorem tandem, seu potius supremam & omnium Rectricem existere; de hac ait p. 74.

Suprema est animus animorum Deus, Spiritus unus omnia replens totus, ordinator supra & extra omnem ordinem ideo supra omnia magnificandus Deorum vocibus & encomiis, nulli Deorum, mundorum animorum ve nominabilis effabilis, non comprehensibilis, a propria tantum unica simplicissimaque infinitate [non comprehensibilis inquam] exæquabilis pag. sq. ait, quædam proprie intrinsecaque natura æterna, immortalia, incomponibilia, indisolubilia, animæ, Dii, Deus.

V.

Pergamus ad libellum de Principiis mensuræ pag. 133. in Comment. contendit, minima ad perfectionem totius facere & malum ipsum ad ornatum mundi, idque Deo ita disponente conferre. Nihil, [inquit] in universo adeo exiguum, quod ad exercitii Integritatem atque perfectionem non conducat. Nihil item malum est, quibusdam & alicubi, quol & quibusdam & alibi non sit bonum & optimum. Hinc ad universum respicienti nihil occurret turpe, malum, incongruum; neque enim varietas atque contrarietas ef-

ficit,

ficit, quominus omnia sint optima, prout videlicet a natura gubernantur, quæ velut Phonascus contrarias voces extremas atque medias ad unum omni [quam possumus imaginari] optimam Symphoniam dirigit, & perducit. Hæc ex aſſe conveniunt cum iis, quæ Leibnizius & Illustris Wolfii Sectatores tradunt: quanquam minime credam, ex eo petita esse hæc dogmata: multa loca veterum Platonicorum & Stoicorum adduci possent, in quibus similiter loquuntur. In Libello de Monade, numero, & figura. p. 101. videtur non solum Revelationem, sed & Creationem ex nihilo admittere. In similitudinem, [inquit] qua Deum dierum senario cœlum, tellurem, & omnia, quæ apparent in eis creasse dixit Moses, præceptum ab eodem est, ut operi sex tantummodo dies destinarentur, sex annis seminarent, & omnino numerum hunc esse operis administrationisque agnoscant.

Pag. 151. ex contemplatione innumerorum operum Dei, mentem ad Deum ipsum, tanti operis cauſam laudandum, ascendere quasi adserit. Non levem, [inquit] ac futilem atqui gravissimam, perfectoque homine dignissimam contemplationis partem persequimur, ubi divinitatis naturæque ſplendorem, fusionem & communicationem non in Egypto, Syro, Græco, ſive Romano individuo, non in cibo, potu, & ignobiliore quadam materia cùm attonitorunt Seculo perquirimus & inventum confingimus & ſomniamus: Sed in augusta omnipotentis regia, in immenso ætheris ſpatio, in infinita naturæ germine omnia fientis & omnia facientis potentia: unde tot astrorum, mundorum, inquam, magnorumque animantium & numenū uni altiprimo concinentium atque lœtantium absque numero & fine juxta proprios fines ubique ac ordi-

nes contemplamur. Sic ex visibiliū aeterno immenso & innumerabili effectu sempiterna illa immensa potestas atque bonitas intellectu conspicitur proque sua dignitate innarrabilem Deorum, mundorum, dico adstantia, concinentia & gloriæ illius enarratione imo ad oculos expressa concione glorificatur, cui immenso mensum non quadrabit domicilium atque templum; ad cujus maiestatis plenitudinem agnoscendam & percolendam numerabilium Ministrorum nullus esset ordo.

Nihil hic dicit, Brunus quam quod Moderni illi que doctissimi Astronomi & Physici asserunt. Farentur nimis tot orbes habitabiles & circa soles suos hærentes terras immensam gloriam Numinis manifestare.

Pag. 185. plures esse mundos probare vult ex natura divinæ bonitatis, quæ non possit non sese ad possibilia quævis extendere; quemadmodum [inquit] bonum est mundum esse hic, & malum esset mundum non esse; haud aliter in simili spatio a similibus caussis bonum est esse, & malum perpetuo non esse mundum. Si ergo mundus iste solus est, & non aliis, quomodounque nomen mundi tibi accipiatur, bonum [ut supra quoque dictum est,] esset finitum, singulare & individuum, malum autem infinitum diffusissimum & universalissimum (2.) nullum neque ex parte efficientis, neque ex parte rei factæ, neque ex parte spati, neque aliam fingere possim caussam tanti boni esse impedimentum (3.) nullum otiosum & avarum potest ad bonorum effectum se communicare & diffundere, & sine caussa non se diffundens potest esse bonum. Primo sicut non bonus, privative est malus, ita potens & impotens id ipsum positive & affirmative esset, idemque pro

pro finito effectu finite bonus esset, efficiens pro infinitæ autem actionis repressione esset infinite malus.

Brunus probare vult, dari innumerabiles mundos, atque hoc ex natura infinitæ Dei bonitatis se confirmaturum putat; in quo tamen fallitur. Argumentum enim ejus plus probaret quam probandum erat, adeoque nil probat. Ita enim nullos deberet inter mortales respectu benignitatis Dei dari gradus; Ita creaturæ omnes deberent esse ejusdem naturæ; Ita Deus non amplius cuiquam quicquam præstare posset, quæ omnia *ā se*-*sæ* plane sunt. Præterea addendum Deum omnia posse, quæ nullam involvunt contradictionem; at nulla talis est, si dicant, Deum alias series rerum contingentium producere posse, præter eas, quas existere deprehendimus; fieri autem hoc non posset, si bonitas eum quasi coëgisset omnia possibilia producendi. Sanctissima voluntas & sapientia & libertas a bonitate Dei non sunt separanda. Hoc unum, ad præsentem locum, quod adtinet, notamus, Brunum confiteri, nullum esse impedimentum in Deo, quo minus plures mundos condere possit. Ita non posset loqui Spinozæ antecesor aut discipulus. Ex mente enim Spinozæ omnia necessario ex natura Dei manant; quicquid factum est, seu potius per æternam quandam emanationem ex primo Ente derivatum necessario factum est. Idem tamen Argumentum prolixius tractat pag. 189. ad quæ, cum imprimis Cl. la Croze provocet, infra sollicite examinabimus. Pag. 193. necessitatem, sed *moralē* & *hypotheticam* non *absolutam* in Deo concedit, simulque discrimen, quod inter nostram libertatem & Dei sua

opinione intercedere putat, explanat. Verba ipsa, quamvis prolixiora necessario sunt adscribenda, quia aperte, mea opinione, Spinozæ Systemati opposita sunt. *Infinita*, [loquitur Brunus] *virtus*, si neque a se ipsa finitur, nec ab alio, tunc necessitate suæ naturæ agit: non agit necessitate naturæ alia a se & sua voluntate in eorum morem, quæ necessitati subsunt; sed ipsa est, ut saepe dicimus, necessitas. Agit ergo necessitate, quæ neque ab intrinseco & per se, neque ab extrinseco & per aliud frustrari potest. Non primum, quia non potest esse aliud & aliud. Non secundo, quia ista necessitas reliquorum omnium lex est. Antevertens ergo naturam illam necessitatem & voluntatem & potentiam nihil esse potest, quominus procedat secundum totam potentiam, quæ est ipsa bonitas, aut nihil, quæ est infinita, aut non ipsius; quæ se diffundit infinite, aut non ab ipso. Nostra agendi libertas fertur & imperfecte & in imperfectum aliquoties objectum: proindeque affectu atque rerum latentia undique turbatur: quod si intra turbatam voluntatem, atque cognoscitivæ potentiae cursum absque ignorantia & aliis passionibus ageremus, duorum oppositorum operatio nostra perpetuo definita esset ad melius. Antequam enim operemur inter utramque viam hæremus & consultamus, incertique tandem & cum turbato definimus affectu. Deus ut natura, cum sit perfectissimus uno de duobus eoque convenientissimo modo, & quia non coactus agit, libere agit, & voluntas cum bonitate & bonitas cum necessitate concurrit. Idcirco cum in omni specie unum sit optimum unum necessario agit & non aliud, utque non potest esse nisi bonus, non potest alter facere, quam facit. Quare necessitate naturæ bonus facit, atque melius atque unum & alterum oppositorum quod est deterius, neque ejus potentiae, neque voluntatis.

voluntatis, neque necessitatis objectum poterit esse unquam vel subjectum; & paucis interjectis: Non melius ergo rite consideranti de hominis libertate sentiendum, qualis ea cunque sit aut unquam fuerit vel esse possit, quam de iis, quæ sub incertitudine versantur, vertiginisque casu aestuant: Non est ergo dignum, ut Deum ex hujusmodi generis libertate æque vel inæqualiter ad duo contradictoria volenda vel agenda velle vel agere posse referatur, id enim totum a contingentí ambiguoque & fluctuante inter contraria principia demanat; sed illius generis est libertas, quæ idem est ac ipsa necessitas, cui nihil superstat majus, cui nihil obſtit æquale, cui omnia in omnibus atque per omnia obsecundando subjiciuntur.

Hinc velim notari, *Brunum* (1.) in Deo non indifferentiam agnoscere, quia nihil non ei cognitum fit. (2.) Eum velle optimum (3.) necessitate in Deo non nisi ad optimum volendum tendere (4.) voluntatem hominis, siquidem ea omnia perspiceret, quæ optima sunt, non futuram indifferentem, sed semper ad optimum eligendum latum iri, quæ ut ovum ovo similia esse videntur decretis *Leibnizianis*.

Notanda etiam verba, quæ extant p. 191. & siccōsonant:

Nempe ipsum fatum divina est ipsa voluntas.

Pag. 253. denuo in eo est *Brunus*, ut ostendat, plures dari mundos eosque infinitos: rursus rationatur

cinatur ex bonitate Dei, putatque, aliter *Manicheis* atque iis, qui malum contra Providentiam urgent, responderi non posse. Mox illi (Adversarium quendam intelligit) concludendum fuisse, post specierum naturae præcipuarum enumerationem, quemadmodum mundus ex paucioribus male constaret & superaddita plura essent mundo supervacua, quod item species aliter efformatae atque ordinatae melius non haberent contra clamores Momi, Gnostcorum atque Manicheorum; quorum rationibus, tum auctoritatem divinorum adderem, quibus omnis creatura vanitas nihil & non Ens reputatur: Tum & rationem, quia nihil est finita bonitate bonum, quod non possit esse melius; quicquid posset esse melius habet aliquos mali deteriorisque gradus; quemadmodum quod non est simpliciter illustre, ab omnibus obscuritatis gradibus non est absolutum. Ideo perfectum simpliciter, & per se & absolute est unum, infinitum, quod & quo neque majus esse potest quam neque melius. Hoc est unum ubique totum, naturaque universalis: cuius perfecta imago & simulacrum nullum esse potest nisi infinitum, finitum ergo quodlibet est imperfectum; mundus quicunque sensibilis imperfectus est ut malum & bonum, materia & forma, lux & tenebre, tristitia & gaudium concurrant & omnia ubique in alteratione sunt atque motu, quæ omnia in infinito in ratione unitatis, & veritatis, & bonitatis veniunt; quæ Universitas singularissimo jure dicitur. Et paulo infra: Modo ergo corporeo divinitas secunda explicata nusquam tota præterquam in infinito (omne enim corpus ita est dispersum, ut ubi unam partem habet

aliam

*aliam nullam habeat aut habere possit) in sua tan-
tum universitate & ordinibus sub immensitatis ordi-
natione innumerabilibus: ubique principium, quod
cum fine concurrit, nempe centrum, quod ad infini-
nitum circumquaque & ad quod circumquaque refer-
tur infinitum, hoc est, quod ab aeterno a divinitate
procedit secundum esse totum, ut infinitæ bonitatis
communicatio, actus effectusve divinæ omnipotentiae
externus; unica illius & minime multiplicabilis ima-
go, illustre speculum, templum augustissimum, in
quo illi concinentium Deorum laudes sine fine atque
numero undique occurrunt neque turpissima infinita-
que illa inanitatis voragine quasi terrefiat: & hoc
in quo humanus non conquiesceret appetitus optime
expleatur atque maximi voluntas illa.*

Ex hisce Bruni verbis patere videtur (1.) ipsum, Mundum infinitum pro effectu potentiae divinæ ha-
buisse; neque putasse, mundum & Deum unam
absolvere substantiam; aut ex necessitate divinæ na-
turæ ortum mundum. (2.) Mundum esse infini-
tum, quia alias malum extaret & defectus bonita-
tis divinæ. (3.) Malum non dari in infinito mun-
do, quia omnia in ratione unitatis, veritatis, &
bonitatis, sunt pulchra. Quæ denuo ad summam
rerum quod spectat cum Leibnizio conspirant. As-
serenti, mundum hunc tanquam optimum a Su-
premo Ente conditum; mala quæ videntur ex
Harmonia universorum, in qua nullus esse potest
defectus, dijudicanda. Hinc idem Brunus p. 256.

*Nec quia naturæ in gremio non optima quæque
Et sua monstra parit, species non una licebit*

Arti-

*Artificis corpus molimina tanta potentis
Quicquid enim exiguum est imbecille inque mi-
nutum*

*Totius incurrit compleudam ad nobilitatem :
Numquid enim pictura tibi tunc optima fiet
Quando aurum aut tyrius color optimus undique
fulget ?*

*Annon & furva e nebula micat optime ? an ullus
Esse gradus poterit , qui pro serie locoque
Corpus ad integrum bonus haud sit & optimus ipse
In fine ac toto.*

Pag. 258. idem repetit dicendo ; *Nihil est ab-
solute imperfectum malum ; sed ad aliquid tantum.*
Eandem propositionem repetit saepissime. Cap. X.
pag. 648. ait : *Deum esse infinitum in infinito ubi-
que in omnibus , non supra , non extra , sed presen-
tissimum sicut Entitas non est extra & supra Entia ,
non est natura extra naturalia , bonitas extra bo-
num nulla est.*

De modo divinæ omnipræsentiaz ita judicat pag.
653. *Atqui nos (inquit) de illius voluntate haud-
quaquam ignobilium & stultorum more definimus ,
cui , quod optimum & gloriissimum est & naturæ
suæ optime convenientissimum tribuendum ducimus ,
quem nefas est querere in sanguine cimicis , recu-
tito cadavere , epileptici spuma , & sub conculcanti-
bus carnificum pedibus & melancholicis , nec roman-
ticorum vilium Mysteriis , sed in inviolabili , in-
temerabili naturæ lege , in bene ad eandem legem
instituti animi religione , in splendore solis , in spe-
cie*

cie rerum, quæ de hujus nostræ parentis visceribus educuntur, in imagine illius vera corporeo modo explicata de vultu innumerabilium animantium, quæ in immensa unius cœli fimbria lucent, vivunt, sentiunt, intelligunt, optimoque uni applaudunt Maximo.

In Libello de compositione Imaginum nihil est, quod ad hoc argumentum faciat.

Quod si ea, quæ hactenus ex opusculis Brunii adduximus, in summam colligamus, constabit; Brunum admisisse; (1.) Ens perfectissimum simplissimum intelligens. (2.) Illud a mundo distinxisse. (3.) Mundum originem suam debere sapientissimo & optimo Enti, immo infinitos esse mundos ab eo productos. (4.) Deum non agere necessitate naturæ, sed liberrime atque necessario optimum velle & facere. (5.) Mentes humanas esse immortales, simplices nempe & nulli mutationi obnoxias.

VII.

Dispiciendum jam quidem est, quibus rationibus Cl. la Croze probet, hominem hunc Spinozum ante Spinozam professum esse. Agit autem id in libello cui titulus: *Entretiens sur divers Sujets d'Histoire & de Litterature de Religion & de Critique* pag. 284. sq. In genere asserit, Brunum Romæ fuisse ob Atheismum combustum. Quanquam autem infirma plane esset ratiocinatio hæc: Brunus Romæ combustus fuit tanquam Atheus; Ergo fuit Atheus; tamen quia ex ipsa morte, judicium aliquod Viri docti ferunt, de caussa ejus, necesse est,

ut

ut Epistolam *Scioppii* ad *Rittershusium* Roma datam, hic adducam. Edidit illam integrum Cl. *Strauchi* in *Act. Litterariis ex Manuscriptis editis.* Tom. V. quoniam autem quædam ad rem non pertinentia in hac Epistola continentur, ea tantum post Cl. la *Croze* proferam, quæ ad hanc Historiam necessario pertinent. Ita autem scribit *Scioppius*: *Quas ad nuperam suam expostulatoriam epistolam rescripsi non sane dubito, quin tibi sint redditæ, quibus me tibi de vulgato responso meo satis purgatum confido.* Ut vero nunc etiam scriberem, hodierna ipsa dies me instigat, qua *Jordanus Brunus* propter Hæresin vivus vidensque in *Campo Floræ* ante *theatrum Pompeii* est combustus. Existimo enim & hoc ad extremam impressæ Epistole meæ partem, qua de Hæreticorum pœna egi, pertinere. Si etiam nunc Romæ esses ex plerisque omnibus Italis audires, Lutheranum esse combustum & ita non mediocriter in opinione tua confirmareris de fævitia nostra. At semel scire debes Ritterhusi! Italos inter Hæreticos alba linea non signare, neque discernere novisse: Sed, quicquid est Hæreticum illum Lutheranum esse putant. In qua simplicitate, ut Deus eos conservet, precor, ne sciant unquam quid Heresia alia ab aliis discrepent. Vereor ne alioquin ista discernendi scientia nimis caro ipsis constet. Ut autem veritatem ipsam ex me accipias, narro tibi, idque ita esse fidem do testem, nullum prorsus Lutheranum aut Calvinianum nisi relapsum vel publice scandalosum ullo modo Romæ periclitari, nedum ut morte puniatur. Hæc sanctissimi Domini mens est, ut omnibus Lutheranis Romanam pateat liber commeat

tus

tus utque a Cardinalibus & Prælatis Curiae nostræ omnibus generis benevolentiam & humanitatem experiantur. Atque utinam hic esses! Scio, fore ut rumores vulgaris mendacii damnes. Fuit superiore mense Saxo quidam nobilis hic apud nos, qui annum ipsum domi Bezae vixerat. Is multis innotuit; ipsi etiam confessario Pontificis Baronio, qui eum humanissime exceptit & de Religione nihil prorsus cum eo egit, nisi quod obiter eum adhortatus est ad veritatem investigandam: De periculo jussit eum fide sua esse securissimum dum ne quod publice scandalum præberet: Ac mansisset ille nobiscum diutius, nisi sparso rumore de Anglis quibusdam in Palatum Inquisitionis deductis perterritus sibi metuisset. At Angli illi non erant, quod vulgo ab Italis dicuntur Lutherani, sed Puritani & de sacrilega Sacramentæ percussione Anglis usitata suspecti. Similiter forsan & ipse rumori vulgari crederem Brunum istum fuisse ob Lutheranismum combustum, nisi S. Inquisitionis officio interfuisset, dum Sententia contra eum lata est, & sic scirem, quamnam ille hæresin professus fuerit. Fuit enim Brunus iste patria Nolanus ex regno Neapolitano, professione Dominicanus, qui cum jam annis abhinc duodecim de Transubstantiatione rationi nimium [ut Chrysostomus tuus docet] repugnante dubitare, imo eam prorsus negare, & statim Virginitatem Mariæ [quam idem Chrysostomus omnibus Seraphim & Cherubim priorem ait] in dubium vocare cœpisset, Genevam abiit, & biennium istic commoratus, tandemque quod Calvinismum per omnia non probaret, inde ejectus, Lugdunum, inde Tholosam, hinc Parisios devenit, ibique extraordinarium Professorem egit, cum videret, ordinarios cogi Missæ Sacro interesse. Postea Londinum profectus libellum istic edit de Bestia triumphante hoc est Papa, quem vestri honoris causa Bestiam appellare solent.

Tom. V.

Pp

Inde

Inde Wittenbergam abiit, ibique publice professus est, biennium nisi fallor. Hinc Pragam delatus librum edit de immenso & infinito itemque de innumerabilibus [si titulorum sat recte memini, nam libros ipsos Praga habui] & rursus alium de umbris & Ideis: in quibus honesta prorsus & absurdissima docet v. 9. mundos esse innumerabiles; animam de corpore in corpus, imo & alium in mundum migrare; unam animam bina corpora informare posse: Magiam esse rem bonam & licitam: Spiritum Sanctum nihil aliud esse nisi animam mundi, & hoc voluisse Moysen, dum scribit, eum foviisse aquas: Mundum esse ab aeterno: Moysen miracula sua per magiam operatum esse, in qua plus profecerat, quam Aegyptii reliqui; eum leges suas confinxisse: Sacras Litteras esse somnium; Diabolum salvatum iri: Solos Hebræos ab Adamo & Eva originem ducere, reliquos ab iis duobus, quos Deus pridie fecerat: Christum non fuisse Deum, sed fuisse Magum insignem & hominibus illusisse, ac propterea merito suspensum [Italice impiccato] non crucifixum esse. Prophetas & Apostolos fuisse homines nequam, magos & plerosque suspensos. Denique, infinitum foret omnia ejus portenta recensere, quæ ipse & libris, & viva voce asseruit: Uno verbo, ut dicam, quicquid unquam ab Ethnico-rum Philosophis vel a nostris antiquis & recentioribus Hæreticis est assertum, id omne ipse propugnavit. Praha Brunswigam & Helmstadium pervenit & ibi aliquamdiu professus dicitur. Inde Francofurtum librum editus rediit, tandemque Venetiis in Inquisitionis manus pervenit, ubi diu satis cum fuisse, Roman missus est, & saepius a S. Officio, quod vocant, Inquisitionis examinatus, & a summis Theologis convictus, modo 40. dies obtinuit, quibus deliberaret, modo promisit palinodiam, modo denuo suas nugas defendit, modo alias quadra-

quadraginta dies impetravit, sed tandem nihil aliud egit, nisi ut Pontificem & Inquisitionem deluderet; fere igitur biennio, postquam hinc in Inquisitionem devenit, nupero die nona Februarii in supremi Inquisitoris palatium, praesentibus Illustrissimis Cardinalibus S. Officii Inquisitionis, qui & senio & rerum usu, & Theologiae, jurisque scientia reliquis praestant & consultoribus Theologis & saeculari Magistratu, urbis Gubernatore, fuit Brunus ille in locum Inquisitionis introductus, ibique genubus flexis sententiam contra se pronuntiari audiit. Ea autem fuit hujusmodi: narrata fuit ejus vita, studia & dogmata, & qualem Inquisitio diligentiam, in convertendo illo etiam fraterne adhibuerit, qualemque ille pertinaciam & impietatem ostenderit: inde eum degradarunt, ut dicimus, prorsusque excommunicarunt & saeculari magistratui tradiderunt puniendum, rogantes, ut quam clementissime & sine sanguinis profusione puniatur. Hac cum ita essent peracta, nihil ille respondit aliud, nisi minabundus: Majori forsan cum timore sententiam in me dicitis, quam ego accipiam. Sic a liberis Gubernatoris in carcerem deductus ibique octiduo asservatus fuit, si vel nunc errores suos revocare vellet, sed frustra. Hodie igitur ad pyram sive rogum deductus est. Cum Salvatoris crucifixi imago ei jam-jam morituro ostenderetur, torvo eam vultu affernatus rejicit, sicque ustulatus miser periit, renuntiaturus credo in reliquis, quos finxit mundis. Hic itaque modus R. est, quo contra homines, immo monstra hujusmodi procedi a nobis solet. Scire nunc ex te studeam, is ne modus tibi probetur: an vero velis licere cuivis quidvis & credere & profiteri. Evidem existimo, te non posse eum non probare. Sed illud addendum forte putabis, Lutheranos talia non docere, neque credere, ac proinde aliter tractandos esse. Assentimur ergo tibi, & nullum

prorsus Lutheranum comburimus. Sed de ipso vestro
 Lutherero aliam forte rationem iniremus. Quid enim di-
 ces, si asseram & probare tibi possim, Lutherum non
 eadem quidem, qua Brunus, sed vel absurdiora vel
 magis horrenda, non dico in convivialibus, sed in iis,
 quos edidit vivus libris, tanquam sententias, dogmata
 & oracula docuisse? mone quæso, si nondum satis eum
 novisti, qui veritatem tot seculis sepultam nobis eruit,
 & patefaciam ipsa tibi loca, in quibus succum quincti
 istius Evangelii deprehendas, quam istic anatomiam Lu-
 theri a Pistorio habere possitis. Nunc si & Lutherus
 Brunus est. Quid de eo fieri censes? Nimirum tardi-
 pedi Deo dandum infelicibus ustulandum lignis. Quid
 illis postea, qui eum pro Evangelista, propheta tertio
 Elia habent? Hoc tibi potius judicandum relinquo.
 Tantum ut hoc mihi credas, Romanos non ea severitate
 erga Hæreticos experiri, qua creduntur & qua debe-
 bant forte erga illos, qui scientes volentes pereunt. Ro-
 mæ ad d. 17. Februarii 1600. Vide quæ a Cel.
 Brukero pag. 15. sq. de hac Epistola narrata sunt.
 Ex hac Epistola a Scioppio scripta satis patere vide-
 tur, quam ob causam Brunus igni fuerit traditus.
 Certe ne vestigium quidem ullum Atheismi patet.
 Intererat Scioppius ipsius S. Inquisitionis Officio,
 atque ad Errorum capita probe attendit, ne ver-
 bo autem meminit negatæ existentiæ Numinis.
 Quanquam haud diffitear vix ac ne vix quidem
 credi posse, Inquisitores illos, si Spinozæ errorem
 fuisset professus, hoc fuisse deprehensuros; sane
 multi initio Ethicam Spinozæ non adeo periculo-
 sam crediderunt ac postea accurato examine insti-
 tuto, deprehensum est. Quicquid sit, recte ad
 hanc Epistolam provocavit Cl. Heumannus Act.
 Phil. Tom. II. part. 9. pag. 383. sq. neque etiam
 pro-

probabile est, si Scioppius tantisper Epistolam negligamus, Brunum siquidem Atheus fuisset, pertinaciter erroris sui patrocinium suscepturum fuisse; tempori potius inserviisset, & quidlibet potius esset professus, quam ut mortem esset perpeccus. At haec levia sunt, neque jugulum caussæ petunt. Neque prolixiores erimus in discutienda quæstione, utrum Brunus Wittembergæ orationem in laudem Diaboli habuerit; non solum enim citato in loco, testimonia minus certa esse probat Heumannus, sed & si vel maxime unquam hoc fuisset ab eo tentatum, ingenii exercendi gratia factum, non sine verisimilitudinis specie dici posset. Provocat 3.) Cl. la Croze ad libellum in Anglia editum: cui titulus *de Bestia triumphante*: *Les impieties*, [inquit] *de Brunus paroissent asses a decouvert, dans ses Livres latins*: mais pourtant il a été beaucoup plus loin dans un Livre Italien imprimé en Angleterre sous le titre de *Spaccio della Bestia triomfante*. Ce titre a trompé Scioppius, qui a cru, que le Pape étoit la Bete, dont il est parlé dans cet ouvrage. D'autres que Scioppius y ont été attrapés: mais il est surprenant que Mr. Bayle, qui avoit eu le Livre même entre les mains n'en ait pas connu le venin. Je parleray fort griefement de cet ouvrage, ne l'ayant eu qu'un moment en ma disposition: le fameux Mr. Toland a qui il apartenoit ne me l'ayant montré qu'avec beaucoup de reserve. Tout le livre roule sur une reforme, que Jupiter fait des constellations. Brunus l'introduit se plaignant de la decadence du culte des Dieux, quoy qu'on eut pris les meilleures mesures du Monde pour le rendre éternel en donnant aux astres les noms de Divinités & faisant par la du Ciel une espece de Livre, qui contient toute la Theologie Payenne. Momus se moque de Jupiter, &

lui répond en raillant, que la mauvaise conduite des Dieux & l'histoire scandaleuse de leurs vilaines amours les ont fait enfin tomber dans un mépris universel. On assemble sur cette objection toutes les constellations qui proposent leurs raisons & ont faits de ce sujet des comparaisons abominables entre les Fables de Poètes & les Histoires qui sont crues dans les Religions qui ont succédé au Paganisme. L'Evangile y est tourné en ridicule. Le nom d'Imposteur y est répété plusieurs fois & appliqué aux trois Legislateurs, à celui des Juifs & celui des Mahometans sans en excepter notre Sauveur. Cette execrable Comedie finit par l'exclusion qu'on donne à toutes les Religions pour substituer dans le Ciel le nom des vertus morales aux fausses Divinités du Paganisme. Voila, inquit Cl. Croze, quel est ce Livre capable de donner de l'horreur à tous les Gens de bien & propre à faire voir jusqu'au Brunus portoit son impiété. Quid ad hanc objectionem respondet Cl. Heumannus? Multa: (1.) enim pag. 404. sq. provocat ad Sciopium, qui de Papa libellum hunc scriptum esse contendit, neque forte sine causa. Brunus enim (2.) in oratione Valedictoria Wittembergæ habita & actis Philosoph. inserta, Papam Bestiam adpellavit (3.) Baylium libellum legisse, neque adeo abominanda in eo invenisse (4.) Cl. la Croze per momentum saltem inspexisse librum (5.) dubitari posse, utrum Brunus sit auctor Libri; Nos in medio rem relinquimus, cujus argumenti fuerit libellus, cum eum evolvere hactenus non licuerit [*] duo tantum adnotamus. Primum est, vix credi-

[*] Vide de hoc libello pluribus agentem Celeb. Bruckerum l. cit. p. 60. sq.

credibile esse, *Brunum* in ipsa Anglia prelo commisurum fuisse libellum adeo detestabilem. Nostra ætate summa est libertas sentiendi & scribendi præsertim in Anglia: at vix credibile publice talia Typographos recepturos, aut sine animadversione abiturum Auctorem & Typographos; notum, quid *Tolando*, *Wolstono*, aliisque acciderit; et Historia illius temporis nihil tale profert. (2.) Si vel maxime abominandus fœtus ille Patrem agnosceret *Brunum*, nondum tamen eum professum Atheum fuisse constaret, sed impium Christianæ Religionis irrisorem, id est Deistam.

VIII.

Levia autem hæc. Sequuntur jam ea, quæ directe *Spinosum* ejus probant, si *Cl. la Croze* audias. Petita autem ea sunt ex libello de Immenso & Inenumerabili, atque extant pag. 189. sq. ut autem Lector de his judicare possit, ea, prolixiora licet, describam. Constant autem aliquot propositionibus. I. est: *Divina Essentia est infinita*. II. *Modum essendi modus possendi sequitur*. III. *Modum possendi consequitur operandi modus*. IV. *Deus est simplicissima Essentia, in qua nulla compositio esse potest, vel diversitas intrinsece*. V. *consequenter in eadem idem est esse, posse, agere, velle, Essentia, potentia, actio, voluntas, & quicquid de eo vere dici potest, quia ipse est Veritas* [*]. VI. *consequenter Dei voluntas*

Pp 4

est

[*] Sæpe Viri præstantissimi & ab omni Atheismi suspicione alieni ejusmodi propositiones in fervore disputationis in medium proferunt quæ periculis conjectariis obnoxiae sunt, & quas ipsimet sedato affectu non admitterent, circa argumentum hujus theses id obtigit

est super omnia, ideoque frustrari non potest, neque per se ipsam neque per aliud. VII. Voluntas divina est non modo necessaria, sed ipsa etiam est necessitas, cuius oppositum non est impossibile modo, sed ipsa impossibilitas. VIII. In simplici Essentia non potest esse contrarietas ullo modo, neque inæqualitas; voluntas inquam non est contraria & inæqualis potentia. IX. Necessitas & libertas sunt unum, unde non est formidandum, quod cum agat necessitate naturæ non libere agat: sed potius, imo omnino non libere ageret aliter agendo quam necessitas & natura, imo naturæ necessitas requirit. X. Potentia divina non est, nisi sit possibile infinitum; non est, inquam, potens facere infinitum, nisi sit potens fieri: quæ enim impossibilis vel ad impossibile potest esse potentia? XI. Sicut est mundus in hoc spatio, ita & potest esse in simili spatio isti spatio, quod hoc mundo ablato possumus æquale huic mundo remanens intelligere. XII. Huic spatio in quo est mundus simile spatum extra mundum non est ratio, quæ tollatur neque faciat esse finitum. XIII. Mundus in simili spatio extra illud non esset huic mundo impedimento, neque major ratio esset, quæ hic formidet ruere illum, quam ille istum, quando quidem ubique medium est in infinito secundum rei veritatem sursum vero atque deorsum secundum certam eorum, quæ sunt in uniuscujusque ordine habitudinem. XIV. Melius est esse, quam non esse, dignius est facere,
quod

Maximin Cl. Gundlingio adversus hæc disputanti de Atheismo Platonis. Vide Celeb. & amicissimi Schelhorpii A. monitantes Litter. Tom. XIII. Sect. XXI. sq.

quod est bonum quam non facere. Ponere Ens & verum impropotionaliter, melius est, quam sumere non Ens & nihil. XV. Potentia & voluntas naturalis frustrari non debet & ad infinitam duracionem spatium esse sine proprio actu, tunc enim potentia ad impossibile referretur. XVI. Potentiam infinitam (extensiva sive sit sive intensiva) ad esse frustrari est, sic actu malum infinitum ponit, sicut & actu est spatium infinitum. XVII. Sicut hoc spatium potest recipere hunc mundum & ornare, ita & simile quocunque spatium ab ipso indifferens simili non absente principio simile concepisse. XVIII. Ornamentum hujus spatii hujusque mundi perfectibil est quod addat vel subtrahat vel sufficientiae vel indigentiae praestet ornamento atque perfectioni alius cujuscunque spatii, quo minus non ita actuari exigit illud quam actuatum rerum plenitudine sit istud. XIX. De Deo & natura quam optime sentiendum. XX. De rebus maximis nil temere citra sensum & rationem defendendum. Hisce ita constantibus probandum est Adversario, esse vim & caussam, qua infinita essentia atque potentia finite operetur: II. Qua constare possit potentia activa infinita cum possibiliitate finita rerum III. Quo spatio quod hoc mundo absente comprehendimus, cui simile semper concipimus esse, minime ultra adjectum possit esse spatium. IV. Qua tota materia est finita & margini illius extimi cœli comprehensa. V. Qua Deus non vult, quantum potest. Qua esse plures hoc nobis manifesto mundos non sit conveniens. VI. Necesitatem in Deo aliud esse a libertate. VII. Potentiam cum voluntate & actione non concurrere. VIII. Posse aliud quam vult,

*velle aliud, quam potest. IX. Alia habere nomina
quam habeat. X. Posse aliud velle, quam quod vult,
posse aliter esse haberet, quam sit vere, & necessitatem
esse aliud & citra divinam voluntatem & e converso.
Posse etiam velle, quod non vult, stante, quod non
possit esse quod non est.*

Postquam Cl. la Croze pag. 311. XX. primarum propositionum fecisset mentionem, ita ait: *Voila quels sont les Principes de cet Athée, dans lesquels on trouve une grande conformité avec ceux de Spinoza. Ce qu'il appelle Dieu c'est la nature, ou plutôt l'Etre infiniment étendu dont il tache d'établir la nécessité & l'éternité dans ces pretendus Axiomes.* Hæc quidem Vir doctissimus dicit, at non probat; instituenda ergo fuisset, mea opinione, comparatio, cum systemate Spinozæ atque propositiones invicem conferendæ. Ergo Spinozæ principia in his propositionibus non deprehendo hic; cur ita sentiam, dicam, postquam duo generalia primum præmisero. Primum est; attendendum esse ad scopum, quem adductis propositionibus intendit Brunus. Probare nimurum vult, dari infinitos mundos. Hoc satis patet ex initio Commentarii, qui immediate ante illas propositiones extat. Ita enim sonat: *Infinitæ caussæ & principio nihil potest esse magnum, imo ne quidem aliquid, nisi infinitum; si ergo se rebus corporeis communicat seu potius suam magnitudinem in rerum corporearum & multitudinis Existentiam explicat, objectum pro captu ejus Essentiæ simulachrum ac potentiae vestigium infinitum magnitudine & absque numero subjiciat oportet; sic ab uno consimile unum est neque aliter divinitatis imago corporeo potest esse modo.* (2.) Confitemur, quædam in his ipsis propositionibus contine-

ri, quæ non solum non probent, quod probandum erat; sed & quæ, si consequentias omnes urgere velis, periculosis consectariis viam aperiunt. At hoc non obstante negamus, quod contendit Cl. *Vir* in eis contineri dogma *Spinozæ*, quod ut pateat, singulas *Bruni* propositiones percurremus & breviter explicabimus. I. propositio collata cum 4ta propositione verissima est; Deus est Essentia infinita, quod quo sensu accipiendum sit, non solum in quarta propositione clarius ostendit; sed & ea omnia, quæ supra produximus, ostendunt, eum Essentiam illam pro infinite perfecta, bona, sapiente habuisse; neque certe opus fuisset probare *Bruno*, mundos esse infinitos, quia bonitas Dei infinita est, si cum *Spinoza* sensisset; dixisset enim unam esse tantummodo substantiam, eamque infinitam, ex ea substantia infinita non posse non infinita infinitis modis ut loquitur *Spinoza*, sequi; cum enim necessitate naturæ agat, & natura illa infinite extensa sit atque cogitans, sequi necessario infinitum esse Deum extensione; At ille longe aliter suam ratiocinandi instituit methodum, ut supra audivimus & amplius examine instituto patet. Hæda & tertia propositiones certo modo veræ, eo autem sensu, quo *Brunus* voluit falsæ. Verum est, si abstracte rem consideremus, prout Essentia est infinita, perfectissima, ita & potentiam & operationes perfectissimas & infinitas intrinsece spectatas esse. At falsum est, Deum perfectiones suas ad extra nonnisi infinite exercere posse; sic enim Deus una tantum ratione agere posset; ita porro ejus potentia hodie nulla amplius esset! Et ut porro dicam, supponunt hæ propositiones, Deum extra se nihil finitum producere posse.

posse. At Deus potest quicquid nullam contradictionem involvit: at existentiam dare rei finitæ nullam contradictionem involvit. Ergo. Minor probatur; quia nec a parte Dei, nec a parte rei finitæ existentis ulla est repugnantia; Deus solus necessitate naturæ existit, quicquid ergo producitur, non necessitate naturæ existit, sed voluntate Dei; quod non necessario existit, illud initium habet existentiæ, eo ipso limitationem habet; quod si ad voluntatem Dei respicias nihil iterum repugnat, existere finitum quid seu creatum, non repugnat, varias esse creature, unde patet, quid de Vta propositione dicendum. Vera est, si *intrinsecam* Dei naturam species; falsa, si ad modum operandi seu voluntatis executionem respicias; uti Deus rerum finitarum Ideas ab æterno habet; ita eas producere potest, eo ipso, quia non repugnat produci; neque etiam existere finitum: VIta continet consequentiam, quæ sensu a nobis dato vera est. Ex eadem patet, *Spinozam* ita loqui non posse; quomodo enim voluntas Dei frustrari non potest ex mente *Spinozæ*, quæ necessitate intrinseca naturæ agit, & ex ejus Essentia infinita ab æterno omnia, prout sunt, NB. non prout voluit, necessario emanarunt. VII ma admitti potest, si de necessitate hypothetica intelligatur, quo sensu, ut supra audivimus sumit etiam *Brunus*. Nimirum hic loquitur cum illis *Brunus*, qui putant, Deum esse Ens sapientissimum; sapientem optimum eligere semper, & non posse aliter agere: quam necessitatem *Leibnizius* vocat in eruditio opere *Theodiceæ* une heureuse nécessité: supraque dictum qua ratione *Brunus* nostram libertatem cum Dei contulerit, Deoque omnia

omnia semper præsentia esse, quæ ad efficiendum requiruntur dixerit. At ex eo tamen nondum sequitur, mundos esse infinitos, nisi aliunde probaveris, materiam esse infinite extensam, quod si hoc probatum est, sequitur, mundos esse infinitos, seu Deum voluisse infinite extensam materiam producere; sequitur insuper, mundum ejusmodi infinitum Deum vi sapientiæ & ex legibus electionis optimi producere voluisse. At ex natura perfectissimæ essentiæ & bonitatis ipsa speciata, hæc propositio non sequitur, cum Deus nulla necessitate ad tales vel tales mundum creandum inductus fuerit. VIII. vera est, si de essentia intrinseca intelligas: At non sequitur, mutationem esse in subjecto, si productum infinitum non est. IX. admitti potest, si de executione ad aliquid faciendum intelligatur & necessitate hypothetica. Deus enim sapientissimus est, & non potest non optimum eligere. At respectu habito ipsius naturæ divinæ *essentialiter*, ut ita dicam, consideratæ falsa est. *Essentia necessaria* est, agendi ratio *libera*: Si Deus nihil voluisset producere, potuisset; suisset adeoque liber; licet *Essentia* ipsius necessario semper extitisset. X. iterum est limitanda; verum est, potentiam divinam se ad infinitum extendere; id est, posset omnia facere, quæcunque nullam repugnantiam involvunt; posset adeoque huic mundo seu compagi rerum existentium addere innumerabiles mundos, neque finem, neque terminum habentes, verbo, infinitum perfectissimum posset facere infinitam extensionem. At cum Deus non sit aliquod necessario agens, posset etiam Deus non solum nihil producere, seu extra se nulli rei existentiam dare;

sed

sed etiam creare rem limitibus circumscriptam; unde tamen non sequeretur, nullam dari caussam infinitam; nos certe ex particulari caussarum existentia concludimus, Deum esse, sed plures longe producere potuisse mundos, cum nullam in voluntate Dei repugnantiam animadvertissemus. XI.
 XII. XIII. Ad scopum nostrum nihil faciunt. Pone enim extra hunc mundum infinita esse spatia vacua, in quibus alii mundi existere possent, autum necessario Deus omnia illa spatia replere debet? XV. Explicatione cummaxime opus habet tum respectu Dei, tum respectu rerum existentium; Si ad Deum respicimus, neque melior, neque perfectior fit per existentiam creaturarum, alias non esset perfectissimus; sine creaturarum existentia; Si respicimus ad creaturas, tum sunt illae vel ratione & sensu instructae, vel iis privatæ. Ratione instructae, aut bene agunt, aut male: quæ bene agunt, felices sunt, dum existunt, atque respectu hoc habito præstat eas existere, quam non existere. Male autem agentes existunt etiam bonitate Dei, qua dum abutuntur, sequuntur infelices, præstaret non extitisse, quam miseras esse. Quod ad creationem ratione destitutarum adtinet, non magis bonum est, eas existere vel non existere, si eas ipsas respiciamus, dum hujus suæ existentiae nullum habent sensum; bonum est eas existere, in quantum conferunt ad aliam rerum utilitatem. In genere loquendo, dignum magis Deo, bene facere creaturis rationalibus, quam non bene. At non sequitur; Ergo omne bonum, quod facere posset, tenetur facere, quia infinite bonus est, de quo supra diximus. XV. Antecedens verum est, potentia divina
 frustrari

frustrari non debet; at hoc certe non fit, si spatia omnia, quæ infinita supponit, mundis non replerentur. Quid si noluit? idem dicendum de XVI. Neque in XVII. & XVIII. quicquam est, quod magnopere culpes. Quod si jam omnia, quæcunque jam dicta sunt, colligas non certe repieres, quod contendit *Cl. la Croze*: *Spinoza* afferit (1.) unam esse substantiam duobus infinitis attributis constantem. (2.) hanc substantiam Deum esse. (3.) illam substantiam necessario existere. (4.) Ex illa infinita Essentia omnia infinitis modis esse consecuta, & quidem necessario. (5.) hunc mundum seu totum Universum Deum esse. *Brunus* admittit, (1.) Deum nulli compositioni obnoxium esse. (2.) Eum a mundo distinguit. (3.) Existentiam ipsius mundi repetit a voluntate & potentia infinita. (4.) Illum imaginem duntaxat esse corpoream Entis perfectissime existentis: unde necessitate est, duos illos inter se non consentire.

IX.

Quod ad reliquas propositiones adtinet, quas sibi *Brunus* probandas esse ait, ita loquitur *Cl. la Croze* pag. 314. sq. *Quoi qu'il y ait un Sophisme dans la premiere de ces propositions que Brunus veut, qu'on luy prouve, il n'a pourtant point eu de tort d'avancer que ces principes suffissoient pour renverser les siens. Il les propose avec toutes les mauvais tours, qu'il a été capable d'y donner entêté come il étoit, de son système. Il est certain, que les deux propositions ruinent tous ces Axiomes chymériques, qui les ont précédés. La première exige, qu'on prouve qu'une essence infinie puisse agir d'une maniere finie. Cela ne fait rien contre la creation des Etres finis. Dieu opere d'une maniere infinie en tirant les Etres du néant, mais l'objet*

l'objet de son action est fini. Si les raisonemens de Brunus étoient bons il faudroit qu'une puissance independante produisit un effet independant ce qui est contradictoire. Brunus ne s'appercoit pas, qu'il fait un Dieu impuissant, ou plutôt qu'il établit une puissance infinie, qui n'est pas une véritable puissance, puisquelle n'a qu'une maniere determinée d'agir sans choix, sans deliberation, & même sans raison; Je suis sûr que si Brunus avoit voulu repasser ses principes a la rigueur il auroit vu qu'il n'en avoit aucune Idée. Quel inconvenient a t il pû trouver dans une cause infinie qui produit d'une maniere finie? ou il ny a point de matiere finie dans le Monde ou cette matiere fait partie d'un infini de même nature, supposé quil y en a ait un. Il n'y a rien de plus absurde que de dire que Dieu ne peut créer une partie qu'il ne crée le tout, si Dieu ne peut produire rien de fini il n'est pas infiniment puissant & s'il produit l'infini par nécessité il n'est plus Dieu, il est Esclave des causes secondes vers lesquelles il est entraîné par la nécessité de sa nature. Peut on assigner une puissance infinie a une cause qui ne peut agir que d'une seule manière & qui dans cette maniere même est invinciblement determinée a agir? selon ce systeme Dieu ne pourra detruire aucune partie de la matiere, il n'en pourra créer de nouvelle, il n'y aura rien de contingent dans le Monde & la nécessité de la matiere sera démontrée plus évidemment que celle de Dieu. Cependant c'est sur l'Existence & l'operation de Dieu que Brunus établit ses opinions. Ainsi il se sert d'un principe pour faire valoir ses conséquences, qui renverseroient le principe

cipe même si elles étoient admises. Ce Sophisme luy est commun avec Spinoza. Mais Brunus s'étoit perdu dans la contemplation de l'infini: bien d'autres que luy y ont fait naufrage. Il raisone a perte de vue dans tout son Livre confondant sans cesse la creature avec le createur & se payant assés souvent de plus foibles raisons, quand elles luy paroissent propres a reparer les débris de son Système.

Ad hæc 3. moneo: (1.) est, fateri Cl. la Croze contemplatione Infiniti abreptum Brunum errasse, at ubi tandem major debet esse veniae locus ? (2.) Argumenta, quæ adserit Cl. Vir jam quidem sunt allata respectu difficultatum, quæ ex Systemate Bruni solent fluere; qualescunque autem sint, tales non sunt quæ in Systemate Spinozæ locum haberent. Alius certe naturæ quæstio est, utrum ex Infinitate & Bonitate naturæ Dei sequatur; mundos esse infinitos: & utrum ex unica per se subsistente Essentia omnia necessario producta sint: prius etiam illis potest contingere, qui nihil minus quam Spinozæ sunt. Nota, quæ supra de Cl. Gundlingio observavi. (3.) Creaturam cum creatore confusam esse perpetim in Systemate Bruni asserit Cl. Vir: at clarissimis locis hoc probandum esset, quorum tamen ne unum quidem adserit.

Pergit Vir doctus Cl. la Croze oppugnare Brunum pag. 317. Il est certain, inquit, que le nom de Dieu dans les Ecrits de cet Athée ne signifie autre chose que la nature. Ad hoc probandum provocat ad libellum de maximo & mens. pag. 251. ubi ita Brunus:

Namque adeo nihil esse bonum valet ut meliori Conditione capax nequeat consistere, præter

Tom. V.

Qq

Unum

Unum infinitum solum. Physis optima Deitas
Nempe quod in genere est non simplex abs. que
solutum

Supposito ac certo perfectum fine putandum est,
Pro generis captu, pro voto constituentis.

Provocat ad Commentarium & quidem hæc verba : Perfectum simpliciter & per se & absolute est unum infinitum quod & quo neque majus esse potest quipiam neque melius. Hoc est unum ubique totum Deus natura universalis. At hæc certe non probant in ore Bruni Deum & naturam unum idemque esse. Physm vocat Deitatem per ἀνυγολογίαν quales innumeræ in hoc auctore. Ita de Immenso pag. 495. mundum vocat *Animal venerabile & sanctum*, quia infinitis Dæmonibus varii generis, uti existimabat Brunus, erat repletus. Naturam universalem in hoc ipso Commentario a Deo distinguit, quod si per naturam universalem intelligas Deum, & sic tamen [licet parum recte locutus sit] a Deo distinguit: In hoc ipso enim Commentario ait: Cujus, id est Dei, & naturæ universalis perfecta imago & simulacrum nullum esse potest nisi infinitum. Et sq. pag. 254. mundus dicitur *infinita communicatio bonitatis aëlis effectusque divinæ omnipotentiae externus*.

Ad sensum certe, non ad verba, quorum incurius ut plurimum erat Brunus, attendendum, & systematis nexum. Pergit Cl. la Croze pag. 318. il admet des substances quil appelle spirituelles quoy quil veuille qu'elles soyent composées de lumière, il leur donne le nom de Dieux & de démons.

Verum est, admisit Brunus Scalam Entium intelligentium, uti patet ex libro de Monad. Num.

¶ fig. pag. 136. cum primis credulus fuit circa
varii generis Dæmonas admittendos. At hoc ni-
hil ad quæstionem de Atheismo facit; eo vixit
tempore Brunus, quo a communibus præjudiciis
vix se potuit liberare; dum novum iter ingredi-
tur non semel in avia & sentinas imo præcipita-
runt. Adplicari illi possent verba Ovidii de Phaë-
tonne seu Jovis ad Phaëtonem:

*Non est tua tuta voluntas,
Magna petis Phaëton, & quæ nec viribus iſlis
Munera convenient, nec tam puerilibus annis.*

Il [ita porro de Bruno Cl. Vir] ne s'explique
en quelques endroits qu'avec beaucoup de précaution;
mais en d'autres il s'ouvre entièrement. Nous l'avons
vu admettant entre ses Principes la Puissance & la vo-
lonté de Dieu, il en doute en plus d'un endroit dans le
cours de son Ouvrage; Il le nie dans d'autres, &
traite cette pensée d'extravagance propre à un homme qui
ne sait plus ou il en est: Ut probet eum de poten-
tia & voluntate Dei dubitare provocat ad Lib. de
Immenso & Innum: pag. 182. ubi ita:

*Sive igitur ſpatium hoc, mundum quod continet iſum,
Mentis decreto seu caſu perficiatur.*

At reliqua etiam Bruni fuissent adducenda;
vult ſpatium, quod quidam fingunt extra mun-
dum, necessario corpore debere repleri; Sive igi-
tur illud ſpatium caſu fortuito ortum, sive a Deo
factum perinde esse: hinc ait:

*Quod si non quicquam eſt ulla quod forte repugnet
Quominus atque iſum inveniatur corpore plenum:*

Qq 2

Quir

*Quin potius spatiū est res quædam nata repleri
Dedecet ergo fieri necquicquam tanta facultas
Quam faciat frustra Deus & natura manens.*

Certe hic de potentia Dei nulla est dubitatio; non magis felix est Cl. Vir, quando probare vult, eum divinis perfectionibus detraxisse. Provocat ad ejusd. Libri cap. 17. pag. 169. ubi ita:

*Pergo tamen totum cupio quoque scire quid extra est.
Respondet sensu viduata voce sophista:
Primum Ens, unum, cōstans, sine fine,
Mens sibi sufficiens, nil indiga, cuncta gubernans:
Sic factus nobis Sophus iste Propheta repente est,
Implicita filum quia perdidit in labyrintho.*

In hoc enim loco ut Inscriptio Capitis docet, recenset varias Peripateticorum opiniones de cœlo & spatio ultimo mundi; quærerit ergo, quid in spatio illo ultra mundum sit & respondentem inducit Peripateticum, in eo degere Deum, quasi revelatum sit huic homunculo ubi Deus tandem degat & quæ sint illa loca inaccessa; nihil ergo definit Brunus, neque Deum divinis proprietatis instructum negat quod universum caput docet. *Il a sur tout [inquit Cl. Vir] un souverain mépris pour les Prêtres & les Theologiens. Il en veut principalement a ceux de Wittemberg qui s'étoient apparemment le plus opposés a ses découvertes Philosophiques. At quid si meriti sint contemtum?* Wittembergenses peti non adeo certum est, p. 397. ita loquitur Brunus de quibusdam. *Ut arrogantissimum est omne Grammaticorum genus. Non est rerum quantumlibet difficillimarum judicium, quod sibi pro logodædalæ sufficientia.*

ficientia jure optimo non usurpent. Et paullo post: Philosophi quoque de litibus definire dignantur; Ingriduntur ergo Academiam, considunt suggestum, profertur in medium opiniones absque legitima partium præsentia & caussæ dictione, quia omnia jura & lumina sunt in illo sacratissimo Archididascalii pectore recondita; Exspectatur judicium, venit. In sequentibus inducit ejusmodi hominem negantem, lunam terræ nostræ similem esse, atque habitabilem. Contra tales excedavit bonus Vir. Quis nescit, omni tempore Grammaticos superciliosos & superstitiones quosdam Theologos, qui nunquam rationem rite excoluere, quoties nova opinio philosophica eaque innocua orta clamores tragicos sustulisse? quid Galilæo, Copernico, Cartesio aliisque contigerit, notum est; quod si duriusculum verbum vero Philosophiæ Studioſo contra tales excidit, num id pro blasphemia habendum?

Pergit Cl. Vir dicendo: *Je ne m'arrêteray point à copier les Passages où Brunus nie en termes formels l'Existence de toute Divinité, ou il traite la Religion de Fable, ou il se moque de l'Ecriture Sainte & de toutes les vérités du Christianisme.* Quam vellem ut Cl. Vir loca illa perspicua, in quibus negasse dicitur existentiam Dei, adulisset. Certe ita breve fuisset disquisitionis nostræ certamen; & mea opinione debuisset hoc facere. Quæritur enim, utrum Atheus fuerit Brunus, nec ne: hoc autem affirmat Cl. Vir; at ne illum quidem protulit locum, ad quos tamen in hoc argumento merito provocandum erat. Unum locum ex Lib. de *Immenso & Innum.* pag. 513. profert ad probandum, eum Religionem pro fabula habuisse. Ni-

mirum extant hæc verba De Universo & Inveni.
pag. 512.

Fabula, quæ vitæ rationem evertit & usum.

At Lector sine dubio cognoscere cupiet, de qua tandem Fabula sermo sit. Adferam igitur verba Bruni, licet prolixiora: Inscriptio cap. seu Sectionis est. p. 511.

Suppositiones Astronomorum factæ sunt positiones Philosophorum ad extremam usque Insaniæ speciem. Sicut Ægyptorum fabulis ex Mercurii vaticinio in Pimandro attendit. Post hæc ita pergit:

*Adde, quod hæc primum studio conficta Matthesis
Non sic ut caperet mundum in hac dispositura
Comprehensum vere: sed certe ad commoditatem
Doctrinæ facilis tandem qua computus esset.
Porro ubi stultitiae cœpit generosa propago
Crescere & Ingenio implantatae sunt magis alto
Radices illæ cœperunt vera putari
Mobilia atque anima motrice aut numine pulsa,
Unde sibi ratio finxit phantastica Secla:
Ut quondam Ægypto fuerant quæ fabula ut apte
Objicer menti quædam Mysteria passent,
Perque quod in promptu est a sensibus omne remotum
Aptius in signo vel imagine conciperetur,
Usque adeo crassa tandem est Insania Vulgi.
(Abdidit ut dium lux vultum) ad aucta
Ut vitiata etiam simulacra & fex populorum
Verterit in proprii generis figmenta prophana
Pessimum in Exemplum vitai: atque inde sepulta est
Lux ac per genteis inventa est fabula turpis,
Barbaries genita est, seclum evectum scelerosum,*

Cui

*Cui scire insanum est, crudelia & impie facta
Sunt Pietas, & Religio est in Schismate mundans
Servare, atque super jura omnia tollere vires:
Sic veri ac justi norma corrupta remansit
Fabula, quæ vitæ rationem evertit & usum.*

Nescio certe, utrum, qui a præjudicatis opinionibus purgatum habet animum, ex his verbis obscuris possit colligere, Religionem omnem a Bruno explodi. Certe ego nihil tale deprehendo. Verisimilius est longe, Brunum in his verbis Ægyptiorum & postea Christianorum quorumdam fultitiam taxare, qui aductis imaginibus & variis figuris Religionem castam puramque in ludicram scenam transmutarunt. Saltem nemo diffitebitur, longe evidentioribus opus esse argumentis ad probandum, Brunum, Religionem Christianam profabula habuisse. Atque hæc sunt quæ Cl. la Croze in libro saepius citato contra Brunum in medium protulit.

Reliqua proxime.

